

Cytowanie

CHICAGO: P. Kaszuba, Reeleksja prezydenta w systemie politycznym Republiki Włoskiej. Od teorii do praktyki, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2024, nr 2, s. 67–77, <https://doi.org/10.15804/ppk.2024.02.05>

APA: Kaszuba, P. (2024), Reeleksja prezydenta w systemie politycznym Republiki Włoskiej. Od teorii do praktyki, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 2, s. 67–77, <https://doi.org/10.15804/ppk.2024.02.05>

Paweł Kaszuba

ORCID ID: 0000-0002-7144-6187

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

E-mail: pawelkaszuba7@wp.pl

**Reeleksja prezydenta w systemie politycznym
Republiki Włoskiej. Od teorii do praktyki**

Słowa kluczowe: Włochy, prezydent, reeleksja, Giorgio Napolitano, Sergio Mattarella

Key words: Italy, president, re-election, Giorgio Napolitano, Sergio Mattarella

Streszczenie

Konstytucja Republiki Włoskiej w części poświęconej głowie państwa nie odnosi się nigdzie do kwestii reeleksji czy limitu kadencji. Od początku funkcjonowania Republiki Włoskiej debata nad tym zagadnieniem miała charakter teoretyczny, aż do 2013 r. Wtedy po raz pierwszy w historii urzędujący prezydent został wybrany na kolejną kadencję. Sytuacja miała miejsce ponownie w 2022 r. Wydarzenia te skutkowały przeniesieniem tematu reeleksji z gruntu teoretycznego na praktyczny i postrzeganiem tego w kategoriach realnego narzędzia w rękach elektorów. Celem pracy było zbadanie kwestii reeleksji prezydenta w systemie politycznym Włoch. Analiza prawno-politologiczna pokazała, że prezydencka reeleksja, która przez lata była postrzegana we Włoszech jako rozwiązanie niepożądane, ostatecznie przyczyniła się dwukrotnie do stabilizacji włoskiego systemu politycznego.

Abstract**Presidential Re-election in the Political System of the Italian Republic. From Theory to Practice**

The Constitution of the Italian Republic, in the section devoted to the head of state, does not refer anywhere to the issue of re-election or term limits. From the beginning of the Italian Republic, the debate on this issue was theoretical in nature, until 2013. Then, for the first time in history, a sitting president was elected for another term. The situation took place again in 2022. These events resulted in the transfer of the topic of re-election from a theoretical to a practical one, being perceived as a real tool in the hands of the electors. The aim of this work was to examine the issue of presidential re-election in the Italian political system. Legal and political analysis has shown that the presidential re-election, which for years was perceived in Italy as an undesirable solution, ultimately contributed twice to the stabilization of the Italian political system.

✱

I. Wprowadzenie

W myśl przepisów konstytucji z 1947 r.¹ głową państwa w Republice Włoskiej jest Prezydent Republiki. Analizując włoską ustawę zasadniczą, uwagę zwraca fakt, że w części dotyczącej urzędu prezydenta składającej się z 9 artykułów (art. 83–91) żaden z nich nie definiuje kwestii reelekcji czy też limitu kadencji². Problem ten chociaż był obiektem różnego rodzaju dyskusji, przez dekady funkcjonowania Republiki Włoskiej nie wychodził ze sfery rozważań teoretycznych i przyjętych konwenansów. Punktem zwrotnym w tej materii był 2013 r. i pierwsza w historii Włoch reelekcja urzędującego prezydenta. Co więcej, druga tak sytuacja miała miejsce zaledwie 9 lat później, w 2022 r.

¹ Za sprawą referendum ustrojowego z 1946 r. dotychczasowe Królestwo Włoch przetransformowało się w Republikę Włoską.

² Costituzione della Repubblica Italiana, 11 febbraio 2022, n. 1 (G.U. n. 44 del 22 febbraio 2022).

Tematyka pracy została podjęta z dwóch powodów. Pierwszy oparty został na dyskursie prawnym. W związku z tym należało podjąć analizę w sferze kadencji, a przede wszystkim reelekcji głowy państwa we Włoszech. Powód drugi wynikał z dyskursu politologicznego na temat reelekcji, który jeszcze mocniej został podkreślony realnymi wydarzeniami mającymi miejsce w 2013 r. (ponowny wybór Prezydenta Napolitana – pierwsza w historii reelekcja) i 2022 r. (reelekcja Prezydenta Mattarelli). W związku z tym postanowiono przyjąć następującą hipotezę badawczą: chociaż prezydencka reelekcja przez dekady postrzegana była we Włoszech jako element niepożądany dla systemu politycznego, to ostatecznie pomogła dwukrotnie w jego stabilizacji. W celu weryfikacji hipotezy, zastosowano połączenie trzech metod badawczych: instytucjonalno-prawnej, porównawczej oraz analizy systemowej. Metoda instytucjonalno-prawna pozwoliła – jak sama nazwa wskazuje – skupić się na samej instytucji prezydenta, przyjrzeć się ramom prawnym w zakresie kadencji i reelekcji. Komparatystyka była metodą zastosowaną ze względu na zakres i charakterystykę badanej materii. Reelekcja miała miejsce dwukrotnie w historii Włoch, stąd zasadne wydawało się zestawienie obydwu tych sytuacji, w celu porównania dwóch przypadków, które wystąpiły w dosyć krótkim czasie. Z tego wyniknęło także wykorzystanie analizy systemowej, odnoszącej się do kwestii badania całości włoskiego systemu politycznego. Aby znaleźć przyczyny i aksjomaty reelekcji należało dostrzec ruchy w systemie, odnaleźć w nim miejsca czy też punkty, które zaważyły o dwukrotnym podjęciu tych kluczowych decyzji.

II. Kadencja i reelekcja Prezydenta Republiki Włoskiej

Prezydent Republiki wybierany jest w tajnym głosowaniu przez członków obu izb parlamentu (Izba Deputowanych oraz Senat) i delegatów regionalnych. Deputowani, senatorowie (w tym także senatorowie dożywotni) oraz przedstawiciele 20 włoskich regionów tworzą organ wyborczy nieformalnie określany mianem Kolegium Elektorskiego³. Uzyskanie przez kandydata 2/3

³ W systemie politycznym Włoch nie ma oficjalnej nazwy tego gremium. M. Bankowicz, *System polityczny Republiki Włoskiej* [w:] *Systemy polityczne 2*, red. M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2020, s. 211.

ważnych głosów owych elektorów skutkuje wyborem na urząd prezydenta⁴. Jeżeli nie dokona się to w pierwszych trzech turach, to od czwartego głosowania potrzebna jest już większość bezwzględna⁵. Nie ma limitu liczby głosowań, stąd trwają one do skutku, jakim jest wybór danej osoby. Wybrany może być każdy obywatel Włoch posiadający pełnię praw politycznych oraz mający co najmniej 50 lat. Kadencja prezydenta trwa 7 lat⁶.

Gdy w 1946 r. pracowano nad nową konstytucją, jedna z podkomisji Zgromadzenia Konstytucyjnego deliberowała nad przyszłym kształtem urzędu głowy państwa. Sprawa dotycząca kadencji oscylowała wokół dwóch rozwiązań. Pierwsze za wzór stawiać miało amerykański model czteroletniej kadencji głowy państwa. Drugie zakładało długi mandat (najczęściej mówiono o 6 lub 7 latach). Ostatecznie zdecydowano o zaakceptowaniu opcji 7-letniej kadencji, dosyć długiej jak na standardy demokratyczne i republikańskie. Egidio Tosato, członek Komisji Konstytucyjnej jako sprawozdawca argumentował tak długą kadencję na posiedzeniu Konstytuanty w 1947 r., mówiąc o potrzebie „wydłużenia w pewnych granicach kadencji Prezydenta poza życie Izby [parlamentu], aby zapewnić element stabilności w życiu państwa”⁷. Prezydent posiadający tak długą kadencję miał według Tosata „zapewniać funkcjonowanie wszystkich konstytucyjnych organów państwa, a w szczególności Rządu i Izby [parlamentu], zgodnie z konstytucyjnym planem”⁸. O stałej obecności tego argumentu w życiu politycznym, może świadczyć fakt, że po dziś dzień jest on podkreślany jako istotny. Prezydent we Włoszech jest pewnym gwarantem stabilnego działania państwa, szczególnie w obliczu częstych kryzysów parlamentarnych czy gabinetowych⁹.

⁴ Często we włoskiej debacie politycznej pojawiały i pojawiają się poglądy stwierdzające, że próg 2/3 głosów ustalony na pierwsze trzy tury głosowań jest bezcelowy i niepotrzebny. M. Cartabia, N. Lupo, *The Constitution of Italy: A Contextual Analysis*, Londyn 2022, s. 122.

⁵ Z. Witkowski, *Prezydent Republiki w systemie ustrojowym współczesnych Włoch*, Toruń 1991, s. 62–65.

⁶ L. Mezzetti, *Diritto costituzionale. Manuale breve. Tutto il programma d'esame con domande e risposte commentate*, Mediolan 2013, s. 274.

⁷ E. Furno, *Il settennato presidenziale tra rieleggibilità e semestre bianco*, „Nomos. Le attualità nel diritto” 2023, nr 1, s. 7.

⁸ *Ibidem*, s. 7–8.

⁹ Z. Witkowski, *System konstytucyjny Włoch*, Warszawa 2006, s. 46–47.

Drugim przedmiotem debaty konstytucyjnej była kwestia reelekcji głowy państwa. Pierwsza z propozycji nie stawiała ograniczeń co do ogólnej liczby reelekcji, ale z zastrzeżeniem, że dana osoba mogłaby zostać wybrana nie więcej niż dwa razy z rządu. Druga koncepcja zakładała zawarcie w konstytucji ogólnego limitu dwóch kadencji na osobę. Nie zdecydowano się jednak na przyjęcie któregoś z tych rozwiązań i pozostawiono tę kwestię potencjalnym interpretacjom w przyszłości. Podkreślić należy, że motywacje co do braku limitu kadencji już wtedy były poniekąd dalekowzroczone. Zdawano sobie sprawę z roli, jaką głowa państwa może pełnić z racji swojej pozycji w systemie politycznym, to znaczy być mediatorem czy arbitrem. Z uwagi na to reelekcję postrzegano jako pomocny mechanizm ewentualnej stabilizacji w czasie kryzysu lub przedłużenie dobrze funkcjonującej prezydentury i pozostawienie możliwości dalszego pełnienia funkcji przez osobę godną oraz sprawdzoną¹⁰. Łączyło się to z długim, 7-letnim mandatem głowy państwa. Jeżeli nawet w przyszłości do reelekcji danego prezydenta mogłoby dojść, to nie dokonywałoby tego to samo Kolegium Elektorskie, które wybrało go po raz pierwszy, gdyż kadencja parlamentu ustalona została na 5 lat¹¹.

Fakt przyjęcia takich zasad tudzież ich braku odnośnie reelekcji czy limitu kadencji sprzyjał kreowaniu debaty politycznej i prawnej. Od chwili wejścia w życie konstytucji w 1947 r. aż do 2013 r. nie miała miejsca sytuacja, w której jeden z prezydentów zostałby wybrany ponownie. Tak zwana „zablokowana demokracja” okresu I republiki, wynikająca z parlamentarnej hegemonii Chrześcijańskiej Demokracji¹², połączona z zaawansowanym wiekiem każdego kolejnego prezydenta, w znaczący sposób utrudniały po-

¹⁰ V. Teotonico, *Note (sul dibattito) intorno alla rielezione del Presidente della Repubblica*, „Rivista” 2022, nr 2, s. 68–69; P. Domiziano, *Rielezione del Presidente della Repubblica: qualche riflessione (ad un anno dalla rielezione del Presidente Mattarella)*, „Consulta Online” 2023, nr 1, s. 152.

¹¹ E. Furno, *op.cit.*, s. 8.

¹² Termin „zablokowana demokracja” (wł. *democrazia bloccata*) opisywał sytuację polityczną we Włoszech w fazie I republiki. Głównym celem w owym okresie było niedopuszczenie komunistów do rządzenia czy współrządzenia krajem. Z uwagi na to nie dochodziło do typowej alternacji władzy, a jedynie do zmian wewnątrz koalicji rządowych zawsze skupionych wokół Chrześcijańskiej Demokracji. L. Lewin, *Democratic Accountability: Why Choice in Politics Is Both Possible and Necessary*, Cambridge-Londyn 2007, s. 104.

tencjalne szanse prezydenckiej reelekcji¹³. Brak woli politycznej, nie oznaczał jednak zanegowania prawnych możliwości. Na przestrzenie lat toczyły się debaty nad kwestią ponownego wyboru tej samej osoby, motywowane różnymi interpretacjami przepisów konstytucji¹⁴. Jednym z nich było zestawianie kadencji i reelekcji prezydenta z innymi organami czy urządami konstytucyjnymi, z którymi prezydent był w jakimś stopniu związany. Zwracano uwagę przede wszystkim na dwa przepisy konstytucji. Pierwszy z nich: art. 104. ust 6. dotyczący możliwości natychmiastowej reelekcji członków Najwyższej Rady Sądownictwa i nakładający okres karencji o długości jednej kadencji przed możliwym ponownym wyborem do NRS. Drugą kwestią był art. 135. ust 3. odnoszący się do sędziów Sądu Konstytucyjnego, wykluczający możliwość ponownego zasiadania w tym gremium przez sędziego, którego 9-letnia kadencja dobiegła końca. Stawiając prezydenta jako strażnika konstytucji i praworządności można było wnioskować, że niejako naturalnym jest, iż także w jego przypadku reelekcja jest czynnikiem wysoce niewskazany¹⁵.

Dokonując interpretacji samego art. 85. włoskiej konstytucji, przez lata poruszano także inną kwestię natury prawnej, ale także poniekąd lingwistycznej. W myśl ust 2. tego artykułu, elektorzy są zwoływani na posiedzenie „W celu wyboru nowego Prezydenta Republiki [...]”¹⁶. Interpretując ten przepis wprost, wnioskowano niekiedy, że słowo „nowego” wyklucza wybór tej samej osoby na to stanowisko. Rozumienie owego przepisu w taki sposób było już jednak wyjaśnianie przez włoskich konstytucjonalistów

¹³ Z uwagi na wewnętrzne różnicowanie Chrześcijańskiej Demokracji i jej podział na różne frakcje i skrzydła, poparcie dla kandydatów w wyborach prezydenckich było często uzależnione nie tylko od porozumień w ramach szerszej koalicji rządowej, ale także wynikało ze sporów frakcji czy grup interesów w samej chadecji.

¹⁴ Głos w tej sprawie zabrał nawet sam Prezydent Antonio Segni. W swoim orędziu do parlamentu 16 września 1963 r. sugerował wprowadzenie poprawki do konstytucji zabraniającej reelekcji głowy państwa i w zamian wykreślenie z niej zasady tak zwanego „białego semestru”. A. Segni, *Sul metodo di rinnovo dei giudici della Corte costituzionale e sul mandato del Presidente della Repubblica* <https://archivio.quirinale.it/discorsi-bookreader//discorsi/Segni.html#page/40/mode/2up> (16.01.2024).

¹⁵ V. Teotonico, *op.cit.*, s. 69–70.

¹⁶ Costituzione della Repubblica Italiana, 11 febbraio 2022, n. 1 (G.U. n. 44 del 22 febbraio 2022).

takich jak Giancarlo Rolla czy Mauro Volpi, w opinii których, interpretacja odnosiła się do samej instytucji, a nie personalnego ujęcia¹⁷. Oznaczało to, że wybór „nowego” prezydenta, to podkreślenie demokratycznego charakteru tego urzędu i jego kadencyjności, a nie ukryte wykluczenie możliwości potencjalnej reelekcji¹⁸. Postanowienia włoskiej ustawy zasadniczej, które nigdzie *expressis verbis* nie zabraniają reelekcji, należało zawsze definiować w kategoriach permissywnych¹⁹. Pełne zademonstrowanie tego, że konstytucja nie ogranicza Kolegium Elektorskiego oraz potencjalnego nowego-starego prezydenta zostało wyrażone najpierw w 2013 r., a następnie w 2022 r. W obu momentach ważna była polityczna atmosfera towarzysząca procedurze wyborczej oraz sytuacji, jakie do tych decyzji doprowadziły.

III. Napolitano i Mattarella. Reelekcje stabilizacyjne

W przypadku prezydenta Giorgio Napolitana reelekcja wyniknęła z głębokiego kryzysu politycznego, mającego miejsce w Italii na przełomie 2012 i 2013 r. Rząd Mario Montiego utracił legitymację parlamentarną. Przeprowadzone na skutek tego wybory w lutym 2013 r tylko przedłużyły polityczny impas, gdyż na ich skutek nie powstała stabilna większość w obydwu izbach parlamentu. Napolitano nie mógł po raz kolejny rozwiązać izb, ponieważ obowiązywał już tak zwany „biały semestr”²⁰. Do-

¹⁷ G. Rolla, *Il sistema costituzionale italiano*, Giuffrè Editore, Mediolan 2010, s. 323–324.

¹⁸ Jak podkreśla Mauro Volpi, w art. 61. ust. 1 Konstytucji Republiki Włoskiej widnieje przepis mówiący o wyborze „nowych” izb parlamentu, co przecież nie wyklucza ponownego wyboru tej samej osoby na deputowanego czy senatora, a jedynie podkreśla nową kadencję parlamentarną. M. Volpi, *Introduzione. Il Presidente della Repubblica tra presidenzialismo strisciante e presidenzialismo impotente* [w:] *Il Presidente della Repubblica*, red. M. Luciani, M. Volpi, Bologna 1997, s. 499, *cit. per.* V. Teotonico, *op.cit.*, s. 66.

¹⁹ V. Teotonico, *op.cit.*, s. 69.

²⁰ *Monti resigns as Italian prime minister* <https://edition.cnn.com/2012/12/21/world/europe/italy-monti-resignation/index.html> (16.01.2024); E. Massetti, A. Farinelli, *From the Porcellum to the Rosatellum: 'political elite-judicial interaction' in the Italian laboratory of electoral reforms*, „Contemporary Italian Politics” 2019, vol. 11, nr 2, s. 138–145; G. Baldini, *Don't Count Your Chickens before They're Hatched: The 2013 Italian Parliamentary and Presidential Elections*, „South European Society and Politics” 2013, vol. 18, nr 4, s. 478–487.

datkowo w tak trudnej sytuacji musiało zebrać się Kolegium Elektorskie celem wyboru głowy państwa (początek procedury przewidziano na 18 kwietnia 2013 r.)²¹. W obliczu kryzysu klasa polityczna zaczęła postrzegać przedłużenie prezydentury Napolitana jako nieuniknione działanie w celu osiągnięcia stabilizacji²². Reelekcja nastąpiła 20 kwietnia 2013 r. Sam Napolitano już na występie zaznaczył, że nie ma zamiaru wypełnić całej długości mandatu, a jego urzędowanie skończy się wraz z wyprowadzeniem kraju z politycznego impasu²³.

Reelekcja prezydenta Sergio Mattarelli w 2022 r. podyktowana była nie tylko problemami natury politycznej i ekonomicznej, ale także społecznej. O możliwości ponownego wyboru Mattarelli dyskutowano we Włoszech już od stycznia 2021 r., kiedy to pomógł on w rozwiązaniu kryzysu, jaki wyniknął, gdy premier Giuseppe Conte podał się do dymisji. W wyniku działań prezydenta uniknięto potrzeby rozpisywania nowych wyborów w trudnym dla Włoch okresie²⁴. Spowodowało to, że reelekcja Mattarelli postrzegana była jako wysoce realna możliwość. Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym temu, był fakt, że żadna z parlamentarnych frakcji nie potrafiła wskazać kandydata na tyle silnego politycznie, aby mógł zyskać szersze i wychodzące poza własny obóz polityczny poparcie²⁵. Pokazywały to kolejne tury głosowań w Kolegium Elektorskim w trakcie wyborów w stycz-

²¹ M. Tebaldi, *From Notary to Ruler: The Role of the President of the Republic during the Italian Crisis (2010–14)*, „South European Society and Politics” 2014, vol. 19, nr 4, s. 572–573.

²² *Prezydent Włoch nie chce reelekcji* <http://www.rp.pl/arttykul/33,1000017-Prezydent-Wloch-nie-chce-reelekcji.html> (17.01.2024).

²³ *Speech before the Chambers by the President of the Italian Republic Giorgio Napolitano* <https://presidenti.quirinale.it/elementi/55064> (18.01.2014); M. Tebaldi, *op.cit.*, s. 574–578.

²⁴ W 2021 r. Włosi stale borykali się z pandemią koronawirusa, a dodatkowo znajdowali się w trudnej sytuacji ekonomicznej. Z uwagi na to zdecydowano, że zarządzanie wyborów może być uznane za niepotrzebny ciężar dla społeczeństwa i rozpoczęto pertraktację w ramach istniejącego parlamentu. W wyniku tego Profesor Mario Draghi sformował tzw. „rząd jedności narodowej”, mający poparcie niemal wszystkich partii włoskiego parlamentu. F. Marangoni, A. Kreppel, *From the ‘yellow-red’ to the technocratic government in the pandemic era. The formation and activity of the Draghi government during its first nine months in charge*, „Contemporary Italian Politics” 2022, vol. 14, nr 2, s. 134–136.

²⁵ Jednym z poważniejszych pomysłów była kandydatura urzędującego premiera Draghiego. Budziło to jednak wątpliwości natury etycznej. Możliwość, aby urzędujący premier został wybrany prezydentem, mogła mocno nadszarpnąć wizerunek neutralności głowy państwa.

niu 2022 r. Nie przynosiły one rozstrzygnięcia, ale wskazywały widoczną tendencję wzrostową w poparciu dla urzędującego prezydenta. 29 stycznia 2022 r. Sergio Mattarella zgodził się na potencjalne przedłużenie swojego prezydenckiego mandatu, w związku z czym uzyskał reelekcję jeszcze tego samego dnia. Otrzymał on 759 głosów elektorskich, co było drugim (po Sandro Pertinim w 1978 r.) najwyższym poparciem w całej historii wyborów prezydenckich. Reelekcja była więc potwierdzeniem stawiania na polityka koncyliacyjnego, kierującego się nadrzędnością zasad współdziałania i kooperacji pomiędzy różnymi szczeblami władzy²⁶.

IV. Konkluzje

Konkludując, należy jeszcze raz przywołać hipotezę postawioną na początku pracy: chociaż prezydencka reelekcja przez dekady postrzegana była we Włoszech jako element niepożądany dla systemu politycznego, to ostatecznie pomogła dwukrotnie w jego stabilizacji, stwierdzając jednocześnie, że ulegała ona weryfikacji pozytywnej. Problematyka prezydenckiej reelekcji we włoskim systemie politycznym była obiektem dyskusji od samego początku funkcjonowania tego urzędu. Włoska konstytucja stworzyła swojego rodzaju *terra nullius*, która dała początek złożonej debacie. Od 1947 r. do końca XX w. pojęciu reelekcji towarzyszyły częściej oceny negatywne, wynikające ze specyfiki włoskiej sceny politycznej tamtego okresu. Wtedy też żaden z prezydentów reelekcji nie uzyskał. Co więcej, przypadek prezydentury Segniego pokazał, że nawet z samego pałacu kwirynalskiego docierały narracja odrzucająca ponowny wybór tej samej osoby na urząd głowy państwa. Zmiana postrzegania reelekcji nastąpiła w momencie wejścia w XXI w. Punktem kulminacyjnym była zaś ostanía dekada. Włoska klasa polityczna w obliczu złożonych problemów musiała wyjść z funkcjonujących przez lata konwenansów. Najpierw reelekcja prezydenta Napolitana wymuszona nakładającymi się na siebie kryzysami: politycznym i ekonomicznym. Następnie reelekcja Mattarelli obliczona na dłuższą stabilizację w czasach niespokojnej sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej, spo-

²⁶ A. Criscitiello, *The silent constitution: the presidency of Republic between constitutional provisions and actual powers*, „Contemporary Italian Politics” 2023, vol. 15, nr 3, s. 304–307.

wodowanej dotkliwą dla Włochów epidemią koronawirusa. Obydwa przypadki pokazały, że mechanizm reelekcji głowy państwa może być elementem stabilizacji na trudne czasy. Ponadto fakt, że reelekcję nastąpiły w ramach dwóch następujących po sobie prezydentur w stosunkowo krótkim odstępie czasu, daje powody do stwierdzenia, że nie był to jedynie ekstraordynaryjny precedens, ale stworzenie nowego politycznego obyczaju, czy sprawdzonego wzorca działania na przyszłość.

Literatura

- Baldini G., *Don't Count Your Chickens before They're Hatched: The 2013 Italian Parliamentary and Presidential Elections*, „South European Society and Politics” 2013, vol. 18, nr 4.
- Bankowicz M., *System polityczny Republiki Włoskiej* [w:] *Systemy polityczne 2*, red. M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł, Kraków 2020.
- Cartabia M., Lupo N., *The Constitution of Italy: A Contextual Analysis*, Londyn 2022.
- Criscitiello A., *The silent constitution: the presidency of Republic between constitutional provisions and actual powers*, „Contemporary Italian Politics” 2023, vol. 15, nr 3.
- Domiziano P., *Rielezione del Presidente della Repubblica: qualche riflessione (ad un anno dalla rielezione del Presidente Mattarella)*, „Consulta Online” 2023, nr 1.
- Furno E., *Il settennato presidenziale tra rieleggibilità e semestre bianco*, „Nomos. Le attualità nel diritto” 2023, nr 1.
- Marangoni F., Kreppel A., *From the 'yellow-red' to the technocratic government in the pandemic era. The formation and activity of the Draghi government during its first nine months in charge*, „Contemporary Italian Politics” 2022, vol. 14, nr 2.
- Massetti E., Farinelli A., *From the Porcellum to the Rosatellum: 'political elite-judicial interaction' in the Italian laboratory of electoral reforms*, „Contemporary Italian Politics” 2019, vol. 11, nr 2.
- Mezzetti L., *Diritto costituzionale. Manuale breve. Tutto il programma d'esame con domande e risposte commentate*, Mediolan 2013.
- Rolla G., *Il sistema costituzionale italiano*, Mediolan 2010.
- Lewin L., *Democratic Accountability: Why Choice in Politics Is Both Possible and Necessary*, Cambridge-Londyn 2007.
- Segni A., *Sul metodo di rinnovo dei giudici della Corte costituzionale e sul mandato del Presidente della Repubblica* <https://archivio.quirinale.it/discorsi-bookreader/discorsi/Segni.html#page/40/mode/2up>.
- Tebaldi M., *From Notary to Ruler: The Role of the President of the Republic during the Italian Crisis (2010–14)*, „South European Society and Politics” 2014, vol. 19, nr 4.

Teotonico V., *Note (sul dibato) intorno alla rielezione del Presidente della Repubblica*, „Rivista” 2022, nr 2.

Volpi M., *Introduzione. Il Presidente della Repubblica tra presidenzialismo strisciante e presidenzialismo impotente* [w:] *Il Presidente della Repubblica*, red. M. Luciani, M. Volpi, Bologna 1997.

Witkowski Z., *Prezydent Republiki w systemie ustrojowym współczesnych Włoch*, Toruń 1991.

Witkowski Z., *System konstytucyjny Włoch*, Warszawa 2006.